

Список літератури: 1. Криминология – XX век / Под ред. В.Н.Бурлакова и В.П. Сальникова. СПб., 2000. 2. Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии. СПб., 2003. 3. Ферри Э. Уголовная социология. Пер. с фр. СПб., 1910. Т.1. 4. Антонян Ю.М., Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Личность преступника. СПб., 2004. 5. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. М., 1999. 6. Бартол К. Психология криминального поведения. Пер. с англ. СПб., 2004. 7. Шишко И.В. Экономические правонарушения. Вопросы юридической оценки и ответственности. СПб., 2004. 8. Солодовников С.А. Криминальная экономика и насильственные преступления против собственности граждан: Монография. М., 2003.

Надійшла до редколегії 17.04.04

С. Ю. Романов, О.О. Максимова

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ, ЩО СКОЇЛИ КОРИСЛИВІ ЗЛОЧИНИ

Істотні зміни, що відбуваються у соціально-політичному житті України, у економічній сфері справляють великий вплив на формування молодого покоління. Проблеми, з якими зустрічається молодь на сучасному етапі розвитку суспільства – інтенсивний процес закриття дитячих різнопрофільних клубів, безробіття, неможливість батьків забезпечити сім'ю і тому деформовані види шлюбно-сімейних відносин тощо – все це позначається на соціальній поведінці молоді, яка в результаті соціально-економічних перетворень у суспільстві стала однією з найменш захищених верств суспільства. Зниження виховного потенціалу школи та сім'ї, відсутність чітко визначених ідеалів в суспільстві призвели до невизначеності позицій молоді, що разом з економічними проблемами становить підґрунтя для розповсюдження злочинності та правопорушень серед неповнолітніх та молоді. Саме тому, на наш погляд, зростає кількість тих, хто потрапляє у виправно-трудова колонії для неповнолітніх, за скоєння протиправних вчинків.

Злочинності неповнолітніх була присвячена значна кількість робіт вчених, таких як: А.І. Міллер, А.І. Долгова, А.П. Тузов, Ю.М. Антонян, Д.М. Миненок, К.І. Ветров, В.Ф. Мороз [1-7]. Однак питання підвищення ефективності системи профілактики злочинних проявів неповнолітніх потребує постійної уваги, оскільки серед тих, хто відбуває покарання у ВТК, значну кількість складають неповнолітні особи, які скоїли корисливі або корисливо-насильницькі злочини (крадіжки, розбої, пограбування та інші). Крім цього, криминологічні дослідження підтверджують тісний зв'язок між злочинністю неповнолітніх і молодих дорослих, які залучають до злочинної діяльності осіб більш молодих вікових категорій. Особливо це притаманне корисливій злочинності.

У зв'язку з цим було проведено опитування 115 осіб, що відбувають покарання у Куряжській виправній колонії для неповнолітніх за скоєння злочинів корисливої спрямованості (крадіжки, розбої, пограбування та ін.).

Вікову категорію склали особи 16-18 років, чоловічої статі. За рівнем освіти неповнолітні розподілилися таким чином:

- учні 9-х класів – 23,6%;
- учні 10-х класів – 52%;
- учні 11-х класів – 24,4%.

Майже 78% неповнолітніх ніде не працювали і не навчалися або довгий час не відвідували навчальний заклад, у якому вважались учнями. Так, враховуючи значну педагогічну занедбаність засуджених і низький рівень знань, у Куряжській ВТК щоденно проводяться заняття за програмою вечірньої школи. Також більшість вихованців має можливість здобути професію під час професійно-технічного навчання з подальшою працею на виробництві колонії. Таким чином, шляхом залучення засуджених до суспільно-корисної праці проходить ресоціалізація.

За даними психологічної служби Куряжської ВТК встановлено, що у близько 15% засуджених неповнолітніх спостерігаються певні відставання у психічному та психологічному розвитку, до яких можна віднести нервово-патологічні риси характеру і патохарактерологічні реакції (крикливість, плаксивість, підвищена образливість, роздратованість, афектність, імпульсивність тощо), рання алкогольна неврастенія, фізичний і соціальний інфантилізм, знижений рівень інтелектуального розвитку, що ускладнює сприйняття соціальної інформації та створює труднощі у спілкуванні з однолітками.

Вивчення сімей та внутрішньо-сімейних відносин виявило, що кожний третій засуджений виховувався у неповній сім'ї. Серед причин неповних сімей можна виділити такі: позбавлення батьківських прав, смерть одного з батьків, розлучення батьків або відбування покарання у місцях позбавлення волі одним із батьків. У цілому пануючі взаємовідносини між членами сім'ї засудженого характеризуються як формальні – 50,5%, добрі, чуттєві відносини – 28,4%, погані (грубість, бійки) – 18%, 3% опитаних не відповіли. Батьки засуджених розподілились за стратами суспільства таким чином: 77,5% – робітники, 18,2% – службовці, 4,3% – інтелігенція. Отже, в більшості випадків низький культурний та освітній рівні є характерними для найближчого оточення неповнолітніх злочинців.

Продовжуючи дослідження соціально-психологічного портрету неповнолітнього злочинця корисливою спрямованістю, слід вказати на ставлення членів сім'ї до злочину неповнолітнього: 67,4% – не знали про злочинні діяння засудженого, 21,3% – знали, але ставлення до цього було байдужим, 11,3% – знали та заохочували цю діяльність.

З огляду на такі показники проведеного дослідження, слід зробити висновки про відносини, які панують у більшості сімей неповнолітніх злочинців, а саме відсутність контролю за поведінкою неповнолітніх з боку батьків, які могли б знати чи знали про скоєні злочини, але не вживали належних заходів. Можливо, такий стан речей певною мірою був вигідним для цих батьків, оскільки 26,2% неповнолітніх, причиною скоєння злочину назвали те, що вони допомагали сім'ї. Можна тільки здогадуватись про характер цієї допомоги (спільне вживання спиртних напоїв та наркотичних

речовин на кошти, здобуті злочинним шляхом, використання вкрадених продуктів харчування тощо). Майже 51,3% опитаних зв'язували скоєні злочини із задоволенням вітальних потреб (їжа, одяг та ін.). Така ситуація не випадкова, вона визначається низькими легальними доходами на одного члена сім'ї неповнолітнього. У 10,4% випадків це були мотиви солідарності з друзями, бажання самоствердження. 9% пішли на конфлікти із законом для задоволення престижних мотивів. Предметами посягання в цих випадках стають різноманітні цінні речі: хутряні, шкіряні вироби, аудіо-, відео-техніка, гроші, золото, зброя. Незначною кількістю неповнолітніх (3,1%) керував корисливий азарт.

Отже, у більшості корисливих неповнолітніх злочинців процес соціалізації особистості знаходиться на низькому рівні, оскільки у них не сформовані потреби саморозвитку та самореалізації. Крім того, потреби осіб, що скоїли злочини, відрізняються вузькістю, обмеженістю, матеріально-утилітарною однобічністю, недорозвиненістю соціально-позитивних видів потреб (у праці, моральній поведінці), гіпертрофованістю потреб нижчого рівня, перевищенням середнього стандарту їхнього задоволення.

Однак злочинні не бажання голодної людини добути їжу, розлютованого – відповісти кривднику, а антигромадські і протиправні способи, якими вони хочуть це зробити; тому і потреби, і зовнішні обставини «винні» у складі злочину лише тому, що вони полегшили формування наміру задовольнити потребу, але не більше. Не будь потреби або відповідної ситуації, не було б і злочину; але з таким же успіхом у скоєнні злочину можна обвинуватити і його жертву; не з'явився вона в цьому місці й у цей час, не було б і даного злочину.

Таким чином, більшість компонентів, що утворюють структуру мотиву злочину (злочинної дії), не кримінальні. Однак оскільки людина вибирає кримінальні шляхи і засоби задоволення потреб і досягнення мети, мотив у цілому, як і задум, намір, набуває кримінального характеру.

У результаті злочину у більш ніж 80% випадків постраждали фізичні особи (серед яких з однаковою частотою зустрічались особи жіночої і чоловічої статі). При цьому слід зазначити, що в більшості ситуацій неповнолітні злочинці прямо чи посередньо були знайомі із постраждалими. На запитання: «Як винна особа використала викрадене майно?» більшість учасників злочину – 66% відповіли, що продали; 23% – не встигли розпорядитись, оскільки були затримані працівниками правоохоронних органів і майно було вилучено; 9,5% – витратили майно на спиртні напої та наркотичні речовини; 1,5% – не відповіли на запитання.

Близько 62% опитаних позитивно відповіли на запитання про попередню спланованість злочинних діянь (місце, час, засіб скоєння злочину). Про тривалість злочинної діяльності свідчить наступне запитання: «Як довго ви скоювали протиправні дії?». Діапазон відповідей виявився достатньо широким: від декількох місяців, до декількох років. Менше 2% опитаних відповіли, що впродовж усього свідомого життя скоювали злочини.

Досліджувана група злочинців мала переважно груповий характер – понад 60%. Однак ці групи були невеликі за своїм складом (2-3 особи) та не

мали чіткої організаційної структури. Очевидно, що характер і ступінь корисливості у організатора і активного учасника інші, ніж у осіб, що вступили до групи, наслідуючи злочинну поведінку однолітків чи з примусу. Такі ситуації мають впливати на підхід у виборі заходів реагування на поведінку неповнолітнього.

Кожний п'ятий скоїв злочин у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Таким чином, неповнолітні досягають незалежності від моральних уявлень, розкутості, знижують почуття страху та перестороги.

53,3% опитаних до засудження перебували на обліку в інспекціях у справах неповнолітніх. Близько 20% – звільнялись від відбування покарання з випробуванням і скоювали повторний злочин. Скоєння нового злочину визначається не стільки недоліками з боку органу, що здійснює контроль за поведінкою засуджених, скільки мікросередовищем (школа, сім'я, друзі) до якого він повертається і яке сприяло скоєнню ним першого злочину.

Отже, тут ми зустрічаємось з проблемою соціального відчуження особистості, формуванням у неї негативних відносин з соціумом; проявом соціальної дезідентифікації і деперсоналізації, формуванням в особистості переважної орієнтації лише на внутрішні критерії в оцінці своєї поведінки, особистість стає неспроможною оцінювати об'єкти, явища поза власними інтересами. У індивіда виникає прагнення утвердити себе індивідуальними засобами, і такими засобами стають матеріальні блага, добуті протиправним шляхом. Якщо дрібні розкрадання іноді зумовлені нестатком, матеріальними труднощами, то великі, як правило, пов'язані з підвищеним рівнем вимог, гіперсамоствердженням, із прагненням домінувати у навколишньому середовищі.

Таким чином, потрібно застосовувати комплексний підхід до вивчення особистості неповнолітнього у здійсненні попереджувальних та профілактичних заходів із боротьби з корисливою злочинністю неповнолітніх.

Список літератури: 1. Антонян Ю.М., Голубев В.П., Кудяков Ю.Н. Личность корыстного преступника. Томск, 1989. 2. Ветров К. И. Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних. М., 1990.3. Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. М., 1981. 4. Миллер А.И. Противоправное поведение несовершеннолетних (генезис и ранняя профилактика). К., 1985. 5. Миненок М.Г., Миненок Д.М. Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы. СПб., 2001. 6. Тузов А. П. Мотивация противоправного поведения несовершеннолетних. К., 1982. 7. Мороз В. Ф. Делінквентність дітей до чотирнадцятирічного віку (кримінологічні проблеми): Автореф. дис... канд. юрид. наук. Х., 1999.

Надійшла до редакції 03.04.04

О.М. Храмцов

ОСОБИСТІТЬ ЗЛОЧИНЦЯ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ЇЇ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Особистість злочинця є однією з головних кримінологічних проблем. Вона займає центральне місце серед детермінант окремого злочину та злочинності взагалі і саме вона, в першу чергу, є відправною точкою аналі-